

Анна Валентинівна Кабиш-Рибалка,
молодший науковий співробітник
Інституту обдарованої дитини
НАПН України,
м. Київ, Україна,

УДК 005+658.8(1)+303.425+37(477)

ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ВИБОРУ СТРАТЕГІЙ ПРОЕКТУВАННЯ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ОСОБИСТОСТІ

В статті приведені основні результати дослідження впливу на вибір студентами стратегій проектування життєвого шляху таких факторів, як усвідомлення ціннісних орієнтацій та самоактуалізація творчого потенціалу особистості.

Ключевые слова: *життєва стратегія, вибір, проектування життєвого шляху, самоактуалізація, творчий потенціал, самоактуалізація творчого потенціалу особистості.*

In the article are provided main results of research of the impact on student's choice of Life project strategy those psychological factors such as consciousness of values orientation and self-actualization of personal creativity.

Keywords: *life strategy, choice, design the life line, self-actualization, potential creativity, self-actualization of potential creativity of personality.*

Серед сучасної української молоді актуальним є питання вибору стратегії проектування життєвого шляху, коли, керуючись оптимальними умовами особистісної психологічної свободи, молода людина здатна найбільш ефективно розкрити свій творчий потенціал та використати ресурси без внутрішніх і зовнішніх психологічних обмежень. Але часто спостерігається тенденція обирати стратегії проектування свого життєвого шляху, орієнтуючись на цінності, які не приводять до самоактуалізації особистісного творчого потенціалу, таким чином людина обмежує себе. Дослідивши фактори вибору стратегій проектування життєвого шляху, що притаманні молоді, яка самоактуалізується, можна відкрити шлях для успішної життєтворчості згідно з власними ціннісними та смислотворчими орієнтаціями. Стратегії, які молоді люди обирають в процесі проектування власного життєвого шляху, актуально розглядати, спираючись на теорію В. О. Моляко, який визначає такі стратегії творчого конструювання, як аналогізування, реконструювання, комбінування, спонтанна та універсальна стратегія [9, 36]. Дана стратегіальна теорія творчості доцільна у дослідженні питань саме життєтворчості, оскільки проектування життєвого шляху – це цілеспрямована творча діяльність з розробки плану життя, майбутніх подій, що створюються згідно з тими чи іншими життєвими орієнтаціями, цінностями та здатністю до самоактуалізації власного творчого потенціалу. Тому

дослідження теми «Психологічні фактори вибору стратегій проектування життєвого шляху особистості» є актуальним, оскільки для молоді важливим є знання цих факторів саме на початку побудови стратегій проектування свого буття. Вагоме значення також має вміння свідомо використовувати ресурси своєї особистості в період вступу у доросле самостійне життя, що може допомогти в досягненні максимального ступеня самоактуалізованості.

Метою дослідження було визначення впливу на вибір студентами стратегії проектування життєвого шляху таких факторів, як усвідомлення ціннісних орієнтацій та самоактуалізація творчого потенціалу особистості.

Об'єктом дослідження було проектування студентами життєвого шляху особистості. Предметом дослідження стало визначення стратегії проектування життєвого шляху особистості в процесі усвідомлення студентами ціннісних орієнтацій та самоактуалізації творчого потенціалу.

Гіпотеза дослідження складається з припущення, що усвідомлення студентами власних ціннісних орієнтацій та самоактуалізація творчого потенціалу їхньої особистості є психологічними факторами вибору стратегії проектування життєвого шляху (такими, як стратегія аналогізування, комбінування, реконструювання, стратегія спонтанного вибору або універсальна стратегія).

Життєва стратегія – це своєрідна соціальна, культурна та психологічна проекція індивіда на своє майбутнє. Найважливішою передумовою вибору життєвої стратегії є забезпеченість особистості комплексом психологічних ресурсів, зокрема системою ціннісних орієнтацій, необхідних для побудови тих або інших альтернатив вибору. Життєва стратегія як індивідуальний спосіб конструювання і реалізації людиною життєвих цілей визначає ставлення людини до себе, діяльності, інших людей [5].

К. О. Абульханова-Славська зазначає, що принциповою стороною життєвої стратегії є питання співвідношення типу особистості із способом життя, у зв'язку з чим виділяються два критерії життєвих стратегій – внутрішній і зовнішній. До внутрішнього критерію належить міра активності особистості в побудові власного життя. Зовнішнім критерієм виділення життєвих стратегій є об'єктивні вимоги соціальної реальності. Окрім того, К. О. Абульханова-Славська виділяє дві форми активності: ініціативу та відповідальність. Їхнє співвідношення може бути оптимальним або неоптимальним. Активні стратегії можуть бути з переважанням ініціативи або з переважанням відповідальності [1].

Як оптимальну життєву стратегію К. О. Абульханова-Славська називає таку, за якої людина співвідносить свої можливості з життєвими завданнями, водночас постійно розвиваючи свій потенціал. Людина встановлює відповідність своїх життєвих інтересів і умов життя на основі критеріїв, що обираються нею самою або отримуваних ззовні [1].

У сформованій життєвій стратегії план подій має протяжність часової перспективи до старості. У ньому досягнення одних цілей не суперечить досягненню інших, часова спрямованість у майбутнє. Цей план є описом способу реалізації життєвої мети. Завдяки орієнтації на цінності та самоактуалізації творчого потенціалу молода людина визначається зі стратегіями проектування подальшого життєвого шляху. В. О. Моляко виділяє п'ять основних стратегій [9, 25]: пошуку аналогів (стратегія аналогізування); комбінаторних дій (стратегія комбінування); реконструктивних дій (реконструююча); універсальна; випадкових підстановок (спонтанна стратегія).

На становлення життєвої стратегії впливає низка факторів, що визначають який саме тип життєвої стратегії обере для себе особистість. У кожній людині є свої плани, цілі, установки, уявлення про те, чого вона хоче досягти у житті, тобто все те, що складає стратегію життя, на них безпосередньо чи опосередковано здійснює свій вплив багато чинників.

А. А. Волочков і Е. Г. Єрмоленко [2] зазначають, що ціннісні орієнтації відображають особистісну значущість соціальних, культурних, моральних цінностей, зумовлюють ціннісне ставлення до дійсності. Цінності регулюють спрямованість, міру зусиль суб'єкта, визначають мотиви та цілі діяльності. За В. Франклом [10], «цінності ведуть і приваблюють людину, у людини завжди є свобода: свобода ділити

вибір між прийняттям і відкиданням пропонованого, тобто між тим здійснити потенційний сенс або залишити його нереалізованим».

Самоактуалізація творчого потенціалу – це діалог потенційного і актуального в особистості з навколишнім світом, іншими людьми, людини із самою собою. Низка дослідників під творчим потенціалом фактично розуміють обдарованість, готовність до діяльності, а точніше – творчу обдарованість, готовність до творчої діяльності. Тому тут актуально згадати про ресурс творчих можливостей людини, здатність конкретної людини до здійснення творчих дій, творчої діяльності в цілому [6].

За визначенням В. О. Моляко, творчий потенціал розглядається як «ресурс творчих можливостей людини, здатність конкретної людини до здійснення творчих дій, творчої діяльності», як здібність до творчості [9; 14]. Зазначене є системною характеристикою особистості, яка дає їй можливість створювати, творити, знаходити нове, невідоме їй самій та унікальне; ця характеристика дозволяє людині самостійно приймати рішення, діяти оригінально та нестандартно в різноманітних ситуаціях, дає можливість їй розвиватися і визначає унікальний шлях цього розвитку.

Для дослідження впливу ціннісних орієнтацій та самоактуалізації творчого потенціалу як факторів вибору стратегій проектування життєвого шляху студентами був обраний та обґрунтований методичний інструментарій, який складався з опитувальника ціннісних орієнтацій М. Рокіча, психодіагностичної методики для дослідження здатності особистості до самоактуалізації за допомогою самоактуалізуючого тесту (САТ) Е. Шострома, опитувальника творчого потенціалу Р. Гордона, методики для визначення сенсожиттєвих орієнтацій за Д. А. Леонтьєвим та авторського опитувальника з вивчення стратегій проектування свого життєвого шляху.

Емпіричне дослідження впливу ціннісних орієнтацій та самоактуалізації творчого потенціалу на вибір стратегії проектування життєвого шляху показало, що ціннісні орієнтації та самоактуалізація творчого потенціалу дійсно є факторами вибору тієї чи іншої стратегії (таких, як стратегія аналогізування, комбінування, реконструювання, спонтанна та універсальна стратегії) проектування життєвого шляху.

Також ми виявили, що високий та середній рівень творчого потенціалу в студентів є фактором, що сприяє підвищенню рівня самоактуалізації їхньої особистості. Саме це, на нашу думку, є головним показником для вираженості творчої спрямованості самоактуалізації особистості та розкриття її творчого потенціалу в процесі проектування життєвого шляху.

Самоактуалізовані студенти з високим рівнем творчого потенціалу за результатами авторського опитування надають перевагу таким стратегіям проектування життєвого шляху, як універсальна стратегія (поєднання усіх можливих стратегій) (в середньому 8,8 балів з 10), а також спонтанна стратегія творчого пошуку (8,3 балів з 10). За результатами кількісного та

якісного аналізу вони ставлять на верхівку ієрархічної системи такі цінності, як любов, чесність і свобода. У виборі стратегії проектування власного життєвого шляху найбільш за все спираються на цінність добра, краси та істини, що виражається в середньому в 8,2 балах. Саме опора на ці цінності сприяє максимально повному вираженню істинних талантів особистості та самоактуалізації її творчого потенціалу. Найбільше за все у формуванні стратегій проектування життєвого шляху цим студентам допомагають такі установки, як формування майбутнього свого життя (7,8 балів) та усвідомлення власних ціннісних орієнтацій (7,6 балів в середньому).

Студенти другої групи найчастіше обирають стратегії творчого проектування життєвої лінії через комбінування різних шляхів (8,5 балів). У цьому їм допомагає вміння планувати системи подій для досягнення бажаного майбутнього. Маючи картину тих чи інших планів на майбутнє, молоді люди обирають оптимальну комбінацію стратегій, які допоможуть в різних життєвих обставинах більш гнучко й ефективно досягати тих чи інших поставлених цілей, можливо тому і є потреба сполучати різні моделі творчого проектування лінії буття.

Несамоактуалізовані студенти з низьким рівнем творчого потенціалу за авторським опитувальником найбільш за все у стратегічному проектуванні лінії буття спираються на наявність структурного плану майбутнього життєвого шляху (7,7 балів), а серед переважаючих стратегій, якими вони користуються, є стратегія творчого пошуку за аналогією (шляхом наслідування, повторення вже відомого прикладу проектування життєвого шляху (в середньому 8,2 бали)). Це дало розуміння того, як узгоджуються цінності та стратегії проектування життєвого шляху, відповідно до рівнів самоактуалізації творчого потенціалу особистості.

Роль таких факторів ціннісних орієнтацій та самоактуалізації творчого потенціалу на вибір стратегії проектування життєвого шляху був представлений у вигляді концептуальної моделі. Ці фактори можуть впливати як кожен окремо, так і в унікальному поєднанні один з одним, оскільки вони взаємопов'язані між собою.

Основним напрацюванням нашої моделі є те, що в результаті вибору тої чи іншої стратегії молодою людиною можна передбачити побудову різних видів життєвих проектів, таких як проекти, побудовані переважно за аналогією з існуючими проектами значимих людей, альтернативні проекти, які реконструюють наявні проекти за принципом від протилежного, спонтанні проекти, комбіновані та універсальні проекти життєвого шляху. Це питання потребує докладнішого вивчення, тому ми плануємо здійснити ґрунтовний теоретичний та емпіричний аналіз особливостей побудови різних проектів в наступному дослідженні.

Відповідно до рівня самоактуалізації творчого потенціалу та власних ціннісних орієнтацій студент

в ситуації проектування життєвого шляху керуватиметься тією чи іншою стратегією, такими як стратегія проектування життєвого шляху за аналогією, реконструювання, комбінування, спонтанна стратегія та універсальна, що охоплює всі вищезгадані способи життєвого проектування.

Так, студенти з високим рівнем самоактуалізації творчого потенціалу надаватимуть перевагу спонтанній стратегії або універсальній стратегії проектування життєвого шляху, що є логічно згідно з їхньою орієнтацією на цінності любові, незалежності, свободи та розвитку свого фізичного і духовного світу. Така цінність, як робота над собою дає змогу особистостям даної групи самоактуалізуватися максимально, інтегрувати згідно з власною стратегією набуті знання і також розвивати свій духовний та фізичний світ, плідно працювати над собою, втілюючи власні потенційні можливості особистості та розкриваючи творчі якості в процесі реалізації життєвого проекту.

Універсальне поєднання усіх видів стратегій дають можливість проявитися стратегіальній ініціативності, коли, спираючись на досвід тих людей, які є значимими в житті студента (за аналогією їхньої життєтворчості), вони реконструюють та інтегрують власні комбінації проектів і планів, по-новому творять власну унікальну життєву траєкторію. Спонтанна стратегія має свої переваги, оскільки керуючись нею молоді люди володіють тією свободою, яка і необхідна для творчості життєвої лінії. Це зовсім не означає, що вони плывуть за течією життя, але це може говорити про їхню відкритість до змін, що відбуваються навкруги та всередині молодої особистості на шляху самоактуалізації, вміння адаптивно та рефлексивно бути у певній життєвій ситуації «тут і тепер», використовувати всі актуальні можливості для розвитку себе в своєму життєвому проекті.

Студенти з середнім рівнем самоактуалізації власного творчого потенціалу надаватимуть перевагу стратегії комбінування та реконструювання, спираючись на систему духовних цінностей, цінності продуктивного життя, свободи та незалежності. Стратегія реконструювання є результативною для проектування власного життєвого шляху студентами, що перебувають в моменті самоактуалізації, оскільки відбувається якісний відхід від застарілих неефективних моделей, від деяких стереотипних переконань, розширення меж і подолання внутрішніх психологічних бар'єрів під час пошуку нового, більш дієвого способу проектування власного життєвого шляху.

Третя група студентів, які лише починають процес самоактуалізації власного творчого потенціалу, орієнтується на цінності добробуту, любові, близькості з рідними та коханими для них людьми. Це говорить про особливу потребу у близькості та підтримці молодої людини з боку найближчого оточення на шляху її самоактуалізації творчого потенціалу. Стратегія проектування за аналогією передбачає наслідування, переймання досвіду, систематичне навчання на шляху свого становлення, тому під час вибору такої

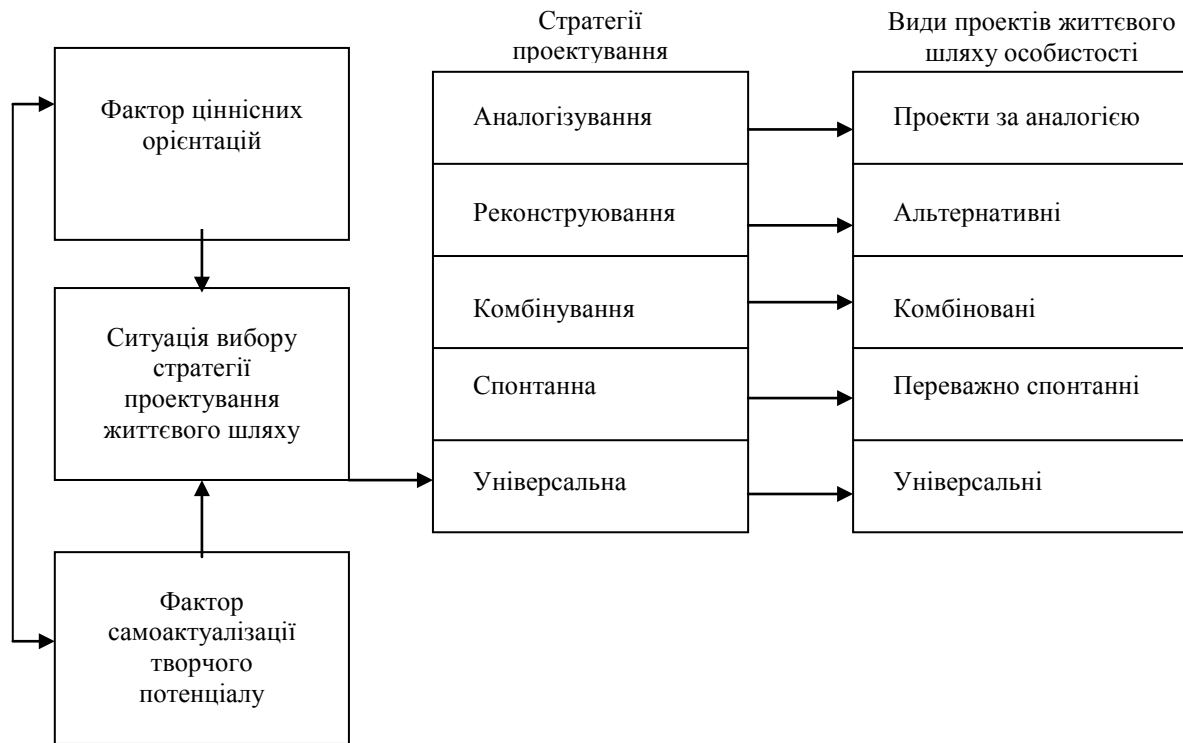

Рис. 1. Концептуальна модель вибору стратегій проектування життєвого шляху

стратегії студенти керуються наявністю структурного плану майбутнього життєвого шляху когось із авторитетних для них людей як основою, адже найчастіше аналогом життєвого шляху є життя одного з батьків чи родичів. А далі, вже в процесі самоактуалізації себе як самобутньої особистості, вони будуть більш самостійними та свідомо, гнучко втілюватимуть власні корективи в наявний проект лінії життя.

Після проведення емпіричного дослідження психологічних факторів вибору стратегій проектування свого життєвого шляху та аналізу отриманих результатів ми розробили наступні *методичні рекомендації* для студентів з різним ступенем самоактуалізації творчого потенціалу, відповідно до їхніх смисложитєвих та ціннісних орієнтацій.

Усім студентам з різним рівнем самоактуалізації творчого потенціалу варто звернути увагу на гармонізацію власних ціннісних орієнтацій як фактору вибору стратегії проектування життєвого шляху.

В цьому може допомогти:

- створення можливості спілкування з новими значущими людьми, які наближені до моменту найповнішої самоактуалізації та готові ділитися досвідом. Неформальні бесіди та зустрічі зі спеціалістами, майстер-класи, тренінги тощо можуть допомогти ще більше усвідомити власні цінності та скорегувати життєві стратегії;

- допомога в організації власного середовища та подій власного життя згідно з їхніми ціннісними орієнтаціями (мотивування та спонукування студентів

проявляти ініціативу в стратегіальній творчості, заручившись підтримкою організації або значущих людей);

- створення умов для самоактуалізації в професійному зростанні (студенти мають можливість спробувати свої сили у нових видах діяльності, реалізувати свої вміння та таланти);

- навчання стратегіальному проектуванню (розробка спеціального тренінгового курсу щодо ефективності стратегічної життєтворчості);

- налагоджений зворотний зв'язок від оточення. Важливо, щоб були люди, які можуть поцікавитись результатами, яким чином обрана стратегія допомагає реалізувати життєвий проект, що доречно змінити;

- особиста система винагород за успішну реалізацію тих чи інших життєвих планів згідно обраної стратегії – це підкріплюватиме впевненість в само-ефективності як творця свого життя.

Отже, дане дослідження включало теоретичний аналіз проблеми впливу на вибір студентами стратегії проектування життєвого шляху таких факторів, як усвідомлення ціннісних орієнтацій та самоактуалізація творчого потенціалу особистості, а також емпіричну частину, результати якої підтвердили поставлену гіпотезу. Виявилось, що усвідомлення студентами власних ціннісних орієнтацій та самоактуалізація творчого потенціалу їхньої особистості є психологічними факторами вибору стратегії проектування життєвого шляху (такими, як стратегія аналогізування, комбінування, реконструювання, стратегія спонтанного вибору або універсальна стратегія).

Використані літературні джерела

1. *Абульханова-Славская К. А.* Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М., 1991. – 268 с.
2. *Асеев В. Г.* Мотивация учебной деятельности и формирование личности / В. Г. Асеев. – М., 1976.
3. *Бердяев Н. А.* О человеке, его свободе и духовности: Избранные труды / Н. А. Бердяев – М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 1999. – 312 с.
4. Готовність учня до профільного навчання / Упоряд. В. Рибалка; За заг. ред. С. Максименка, О. Главник. – К.: Мікрос-СВС, 2003. – 112 с.
5. *Євстафієва Л. М.* Психологічні чинники становлення життєвої стратегії у студентській молоді / Л. М. Євстафієва; За ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. – Вип. 18. – 880 с.
6. *Маноха І. П.* Психологія потаємного «Я» / І. П. Маноха. – К.: Поліграфкнига, 2001. – 448 с.
7. *Мілютіна К. Л.* Траєкторії життєвого шляху особистості в динамічному середовищі: Монографія / К. Л. Мілютіна. – Ніжин: ТОВ «Видавництво “Аспект-Поліграф”», 2012. – 298 с.
8. *Моляко В. О.* Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / В. О. Моляко, О. Л. Музика. – Житомир: Рута, 2006. – 320 с.
9. *Моляко В. А.* Творческая конструктология. (Пролегомены) / В. О. Моляко. – К.: Освіта України, 2007. – 388 с.
10. *Франкл В.* Человек в поисках смысла: Сборник: Пер. с англ. и нем. / Под общ. ред. Л. Я. Гозмана, Д. А. Леонтьева; Вст. ст. Д. А. Леонтьева. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.: ил. – (Б-ка зарубежной психологии).

